

УДК 347.61/64:316.346.2-055.2
DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2025.23>

К. Глиняна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. У сучасному світі проблема забезпечення гендерної рівності набула особливої актуальності, адже вона тісно пов'язана з дотриманням прав людини, соціальною справедливістю та демократичними цінностями. Особливо важливою ця проблема є у сфері сімейних правовідносин, де гендерна нерівність може мати серйозні наслідки як для окремих осіб, так і для суспільства загалом. Метою цієї статті є аналіз національного та міжнародного досвіду у забезпеченні гендерної рівності в сімейному праві, виявлення існуючих викликів та розробка рекомендацій для вдосконалення правового регулювання в Україні.

Окрему проблему становлять наслідки війни, яка призвела до зростання кількості неповних сімей, психологічних травм дітей та ускладнення правових аспектів опіки, аліментних зобов'язань та участі батьків у вихованні. Міжнародні стандарти, такі як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та практика ЄС, пропонують прогресивні механізми забезпечення рівності, проте їх впровадження в Україні залишається неповним.

Таким чином, актуальність дослідження полягає у необхідності подолання суперечностей між зако-

нодавчими гарантіями гендерної рівності та реальним станом її реалізації в сімейних правовідносинах, з урахуванням сучасних соціальних викликів та міжнародного досвіду.

Аналіз досліджень. Зокрема, дослідження гендерної рівності активно проводяться в контексті правових, соціологічних, економічних та культурних аспектів. Багато науковців в національній та міжнародній доктрині досліджують питання гендерного балансу прав та обов'язків, в тому числі в сімейних правовідносинах. Це такі вчені, як: О. Кулик, Н. Левченко, О. Кобилянська, Д. Федін, Г. Рубін, Н. Чодороу, Р. Печеські, Б. Пфау-Еффінгер, Г. Клімова, О. Жидкова, Л. Нечипорук, Ю. Івченко, М. Крочук тощо, які зробили значний внесок у вивчення гендерної рівності в Україні та світі. Дослідники звернули увагу на проблеми гендерної дискримінації, роль державної політики у забезпеченні рівних можливостей і значення правової освіти для підвищення правової обізнаності громадян. Водночас, залишається низка невирішених питань, які потребують додаткового аналізу. Зокрема, це стосується розробки механізмів впровадження гендерної рівності на практиці, оцінювання ефективності існуючих державних

програм та ініціатив, спрямованих на досягнення цієї мети, а також дослідження соціокультурних бар'єрів, що заважають інтеграції відповідних принципів у повсякденне життя, в тому числі в умовах воєнного стану.

Метою статті є всебічне вивчення та аналіз підходів до забезпечення гендерної рівності у сфері сімейних правовідносин як на національному, так і на міжнародному рівні. У межах дослідження аналізується нормативно-правова база України, що регламентує гендерну рівність у сімейному праві, виявляються основні проблеми та бар'єри, які перешкоджають її ефективному впровадженню в практиці, а також досліджується європейські та міжнародні стандарти у цій галузі. Особлива увага приділяється розробці конкретних рекомендацій, спрямованих на удосконалення правової системи України з урахуванням кращих зарубіжних практик у сфері захисту прав жінок і чоловіків у сімейному житті.

Виклад основного матеріалу. У статті досліджуються теоретико-правові засади забезпечення гендерної рівності в сфері сімейних правовідносин на основі національного законодавства України та міжнародних правових норм. Гендерна рівність розглядається як фундаментальний принцип демократичного суспільства, що передбачає однакові права, обов'язки і можливості для жінок і чоловіків у всіх сферах життя, зокрема в контексті подружніх і батьківських відносин. Українське законодавство формально забезпечує рівність у сімейних відносинах, однак на практиці існують численні виклики, пов'язані з закріпленими в суспільній свідомості стереотипами щодо ролі жінки та чоловіка, упередженістю в судовій системі, а також недостатнім рівнем правової освіти і низькою ефективністю реалізації правових норм.

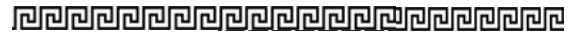
Аналіз міжнародних стандартів, зокрема Конвенції ООН про лікві-

дацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини, свідчить про зростаючу увагу до проблеми реального забезпечення рівності, яка має проявлятися не лише у законодавчих положеннях, а й у практичному правозастосуванні. Вивчення досвіду країн Європейського Союзу дозволяє виокремити ефективні підходи до правового регулювання сімейних відносин, серед яких – визнання рівного статусу обох батьків у процесі виховання дитини, підтримка спільної опіки після розлучення, а також впровадження гендерно-чутливих соціальних програм і правозастосовчих механізмів.

Отже, в Україні необхідно не лише вдосконалювати нормативно-правову базу, а й створювати умови для її ефективного застосування, у тому числі через підвищення кваліфікації правників, формування правової культури рівності та активне залучення громадянського суспільства до моніторингу дотримання гендерного балансу у сімейному житті.

Реалізація гендерної рівності в сімейних правовідносинах вимагає не лише наявності законодавчих гарантій, а й зміни загального правового та соціального підходу до ролі жінки і чоловіка в сім'ї. Зважаючи на глибоко вкорінені традиційні уявлення, важливим завданням державної політики є створення умов для усунення таких стереотипів через систему освіти, засоби масової інформації та механізми правового впливу.

Зміни мають відбуватись не лише на рівні формального декларування рівності, але й у практичному застосуванні норм – з урахуванням потреб кожного з подружжя, особливо в питаннях розподілу сімейних обов'язків, піклування про дітей, а також захисту від домашнього насильства. У цьому контексті особливого значення набуває міжвідомча співпраця судової системи, органів

опіки, соціальних служб та правоохоронних органів, що мають діяти узгоджено з метою забезпечення ефективного захисту прав осіб незалежно від їхньої статі.

Важливим кроком також є імплементація найкращих практик європейських країн, де розроблені спеціальні програми з підтримки батьківства, сприяння участі батьків у вихованні дітей після розлучення, а також надання рівного доступу до соціального захисту для обох батьків. Успішне впровадження таких підходів в Україні можливе лише за умови політичної волі, належного фінансування профільних програм, а також активного залучення неурядових організацій і громадських ініціатив до процесу моніторингу та оцінювання ефективності державної політики у цій сфері.

Гендерна рівність у родинних відносинах має стати не просто правовою нормою, а реальністю повсякденного життя громадян, основою для гармонійного розвитку суспільства та виховання наступних поколінь у дусі рівноправ'я і взаємної поваги.

Отже, гендерна рівність – це концепція досягнення рівних прав людини між чоловіками та жінками в трудових, сімейних та інших правових відносинах, а також зрівнянні ролі в суспільстві загалом, подолання сексизму та інших видів дискримінації [1, с. 60] [1].

Здавна традиційні сімейні моделі характеризувалися вираженою гендерною нерівністю: чоловіки здебільшого виконували роль глави сім'ї, тоді як жінки займалися домашніми справами і вихованням дітей. Проте із поступовими змінами у соціальному і економічному середовищі роль статей у сімейному житті зазнає суттєвих перетворень. Сучасні пари все більше прагнуть до рівноправного співіснування, де кожен із партнерів має рівний доступ до прийняття рішень, розвитку кар'єри та спільного виконання домашніх обов'язків. Гендерна

рівність у сімейних відносинах є фундаментально важливою, адже вона позитивно впливає на якість життя кожного члена родини, створює сприятливі умови для гармонійного розвитку дітей, знижує рівень стресу та кількість конфліктів, а також загалом покращує добробут сім'ї. Для досягнення цієї рівності потрібні не лише зміни у світогляді та поведінці людей, але й впровадження ефективних правових механізмів, які захищатимуть права обох статей у шлюбі.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» затверджує офіційну гендерну політику держави, яка встановлює недопущення дискримінації за ознакою статі, запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків, підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства, виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері, захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [2].

Законодавчі основи гендерної політики в Україні в цілому відповідають європейській моделі побудування сімейних відносин, але на практиці, особливо в умовах воєнного стану, а також після воєнного стану українське суспільство може зіткнутися з проблемами гендерного характеру, яку будуть потребувати правового врегулювання задля мінімізації негативних наслідків війни.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», попри свою прогресивну мету, на практиці не зміг повною мірою забезпечити ефективне втілення принципів гендерної рівно-

сті. Його норми залишаються радше декларативними, ніж реально дієвими: відсутні чіткі механізми контролю, практично не застосовуються санкції за порушення закону, а діяльність уповноважених органів часто зводиться до формальних звітів без реального впливу на ситуацію. Також спостерігається низький рівень правової обізнаності громадян щодо можливостей, які надає закон, що ускладнює його застосування в повсякденному житті. У сфері зайнятості, політики та доступу до управлінських посад жінки й надалі стикаються з системною дискримінацією, незважаючи на законодавчі гарантії. У підсумку, попри своє існування, закон не зміг кардинально змінити глибоко вкорінені гендерні стереотипи й забезпечити справжню рівність можливостей для жінок і чоловіків.

У зв'язку з чим, постає потреба в дослідженні міжнародно-правових механізмів вирішення проблем гендерною нерівності в сімейних відносинах.

Міжнародний досвід правового регулювання гендерної рівності ґрунтується на численних міжнародно-правових актах, що формують глобальні стандарти у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Одним із ключових документів є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979), яка вимагає від держав-учасниць вживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації у всіх сферах життя, включаючи політичну, економічну, соціальну та культурну. Цей документ має силу міжнародного зобов'язання і є базовим орієнтиром для розробки національного законодавства [3].

Іншим важливим інструментом є Пекінська платформа дій (1995), ухвалена на IV Всесвітній конференції зі становища жінок. Вона визначає пріоритетні напрями дій держав у сфері досягнення гендерної рівності та підкреслює важливість інтеграції

гендерної перспективи у всі політики та програми [4].

Однією з ключових конвенцій Ради Європи у сфері забезпечення гендерної рівності є конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, більш відома як Стамбульська конвенція.

Цей міжнародний документ вважається першим юридично обов'язковим інструментом, який встановлює комплексний підхід до запобігання гендерно зумовленому насильству, захисту жертв і покарання винних. Хоча основна увага в конвенції приділяється насильству щодо жінок, вона також ширше трактує гендерну рівність як одну з основ демократичного суспільства.

Стаття 6 конвенції зобов'язує сторони «Включати гендерну перспективу у виконання положень цієї Конвенції та оцінку їхнього впливу, а також заохочувати й ефективно здійснювати політику рівності між жінками та чоловіками й надання жінкам самостійності» [5].

Таким чином, міжнародне право формує комплексний та багаторівневий фундамент для протидії гендерній нерівності, який стає зразком для національних правових систем, включно з українською. Воно закликає до практичного впровадження рівних прав і можливостей, виходячи за межі декларативних підходів.

Європейський досвід сьогодні відіграє важливу роль у формуванні підходів до розвитку України, що робить його аналіз особливо актуальним на даному етапі. Зокрема, сімейна політика країн Європи охоплює три ключові напрями, два з яких спрямовані на забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків у контексті сімейних стосунків: підтримка добробуту дітей, досягнення гендерної рівності та гармонізація сімейного життя з професійною діяльністю. Крім того, позитивно впливають на добробут дітей рівні можливості

жінок і чоловіків, партнерські стосунки в сім'ї та створення батьками умов для поєднання сімейного життя з працею [6, с. 2].

Сучасне суспільство почало дедалі більше аналізувати не лише дискримінацію щодо жінок, але й форми упередженого ставлення, які торкаються чоловіків. Зіткнення із соціальними стереотипами часто призводить до обмеження прав чоловіків у певних аспектах: після розлучення їм нерідко важче підтримувати повноцінний контакт зі своїми дітьми, а роботодавці іноді виявляють скептицизм щодо їхньої можливості брати відпустку для догляду за малюками до трирічного віку чи лікарняні для хворих дітей. Такі прояви також потребують уваги задля побудови більш рівноправного суспільства [7].

Показовим є досвід європейських країн, які заохочують рівну участь чоловіків і жінок у домашніх справах і батьківських обов'язках. Так, наприклад, країни Європейського союзу запровадили декретну відпустку для батька у зв'язку з народженням дитини.

Крім того, треба звернути увагу на проблему сьогодення, це насильство в сім'ї. Переважно в цьому контексті мова йде про необхідність захисту жінок і дітей. Однак захист чоловіків не менш важливий. Офіційні джерела вказують на те, що в умовах воєнного стану в Україні проблема домашнього насильства може загострюватися. Міністерство соціальної політики України зазначає, що війна, як і будь-яка екстремальна ситуація, посилює існуючі проблеми, зокрема насильство в родині. Люди, які живуть у постійному стресі та обмежені в пересуванні, часто опиняються в ситуаціях, що сприяють зростанню випадків домашнього насильства.

Домашнє насильство під час війни – поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Людям, які зазнали такого насильства зараз, складніше знайти

вихід – вони часто обмежені у пересуванні, їм немає в кого попросити про допомогу, вони ще більше залежать від кривдників фізично та матеріально [8].

Все це вказує на те, що імплементація міжнародних стандартів, а також створення інституцій які будуть слідкувати за гендерною рівністю в сім'ях постраждалих від війни є вкрай важливим напрямом державною діяльності після воєнного стану задля зменшення негативних наслідків військової агресії проти України.

Таким чином, у можна дійти висновку, що забезпечення гендерної рівності у сфері сімейних правовідносин залишається надзвичайно актуальним як для України, так і для міжнародної спільноти загалом. Аналіз національного законодавства показує, що нормативно-правова база України містить достатню кількість положень, спрямованих на утвердження рівноправ'я жінок і чоловіків, зокрема в таких ключових документах, як Конституція України, Сімейний кодекс, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та інші. Проте на практиці ці положення часто залишаються формальними через низький рівень правової культури, недосконалість механізмів реалізації, відсутність ефективного нагляду за дотриманням гендерного паритету та глибоко вкорінені стереотипи щодо ролей жінки і чоловіка в сім'ї.

Міжнародний досвід, зокрема стандарти, закладені в Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Європейській конвенції з прав людини, Стамбульській конвенції, а також у національних практиках країн ЄС, демонструє, що запровадження гендерно чутливої політики, таких як декретні відпустки для батьків, рівномірний розподіл опікунських прав, участь обох батьків у вихованні дітей та забезпечення балансу між професійною і сімейною сферами, є реальним інструментом

зміцнення соціальної рівноваги та демократичних цінностей.

Окремої уваги заслуговують виклики, з якими зіткнулася Україна внаслідок повномасштабної війни. Воєнні дії істотно вплинули на структуру та стабільність сімей: зростання кількості неповних родин, вимушене розділення сімей, емоційна травма, поведінка дітей, поширення девіантної поведінки, нестабільність у розподілі обов'язків між подружжям – усе це вимагає нових підходів до правового регулювання сімейних відносин з урахуванням гендерної чутливості та соціальної відповідальності держави.

Таким чином, для досягнення реальної гендерної рівності в сімейному праві Україна має не лише вдосконалити існуючі правові норми, а й забезпечити ефективний механізм їх впровадження, посилити державний контроль за дотриманням законодавства, розвивати систему гендерної освіти, протидіяти дискримінаційним практикам і формувати сучасну правову культуру, орієнтовану на принципи справедливості, рівноправ'я та взаємної відповідальності в сім'ї. Переїняття кращих європейських практик у поєднанні з урахуванням національного контексту має стати основою для розбудови інклюзивної та стійкої моделі сімейних правовідносин, в якій права і можливості кожного з подружжя будуть захищені рівною мірою. Також, необхідно звернути увагу і на захист прав та інтересів дитини, особливо після розірвання шлюбу батьками, коли постає питання з ким залишається проживати дитина, і кому з батьків необхідно забезпечити право спілкування з дитиною. Проблема як правило постає в обмежені одного з батьків на реалізацію права щодо виховання дитини, піклування, прийняття участі у її зростанні, тощо. Таким чином, саме з такої точки зору і слід розглядати доцільність збереження духовного зв'язку дитини з батьками: і за розірвання шлюбу, і при окремому проживанні батьків [9, с. 110].

Враховуючи зазначене, необхідно створити в Україні концепцію розвитку сім'ї та гендерної рівності, яка базуватиметься на вивченні сучасних національних тенденцій та світового досвіду. Ця концепція має враховувати різноманітність сімейних моделей, а також різні погляди на гендерні ролі, трансформації моральних норм та посилення індивідуалізму, а також запровадження нових державних інституцій, які будуть працювати з сім'ями, які постраждали від війни, задля ефективного впровадження механізмів захисту від домашнього насильства, а також захисту принципів гендерної рівності.

Стаття присвячена комплексному аналізу проблеми забезпечення гендерної рівності у сфері сімейних правовідносин, що є одним із ключових аспектів сучасного правового розвитку як в Україні, так і в багатьох країнах світу. У роботі розглядаються теоретико-правові основи гендерної рівності, її закріплення в національному законодавстві України, зокрема в Конституції України, Сімейному кодексі, Законах України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Акцент зроблено на ролі державної політики у формуванні правової культури рівності та недопущенні дискримінації за ознакою статі.

У межах дослідження здійснено порівняльний аналіз міжнародних стандартів у сфері гендерної рівності, зокрема норм Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Європейської конвенції з прав людини, а також окремих прикладів правового регулювання сімейних відносин у країнах Європейського Союзу. Розглянуто, як міжнародне право впливає на національні механізми захисту прав людини у сфері сімей-

ного права, включно з принципами рівного розподілу обов'язків між подружжям, правом на опіку, аліментами та участю обох батьків у вихованні дітей.

Особливу увагу приділено аналізу викликів, з якими стикається українська правова система у впровадженні принципів гендерної рівності, включно з існуванням стереотипів, нерівномірним застосуванням норм права та недосконалістю судової практики. Водночас висвітлюються позитивні зміни, що відбулися в контексті євроінтеграційного курсу України.

Також, розглядається негативний вплив війни на сучасні сімейні відносини, такий як відсутність батька чи матері в сім'ї, зламана психіка дітей, збільшення випадків девіантної поведінки, мінливість сімейних стосунків, поширення неповних сімей тощо.

У підсумку сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення українського сімейного законодавства на основі міжнародного досвіду, зокрема в частині правового забезпечення рівних можливостей чоловіків та жінок у сімейних відносинах, запровадження ефективних механізмів контролю за дотриманням законодавства та підвищення правової обізнаності громадян.

Ключові слова: цивільне законодавство, сімейне право, сімейне законодавство, сімейні правовідносини, захист сімейних прав, гендерна рівність, подружжя, захист прав дітей, міжнародне право, порівняльний аналіз.

Hlyniana K. Ensuring gender equality in family legal relations: national and international experience

The article is devoted to a comprehensive analysis of the problem of ensuring gender equality in the sphere of family relations, which is

one of the key aspects of modern legal development both in Ukraine and in many countries of the world. The paper examines the theoretical and legal foundations of gender equality, its consolidation in the national legislation of Ukraine, in particular in the Constitution of Ukraine, the Family Code, the Laws of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men" and "On Preventing and Combating Domestic Violence". The emphasis is placed on the role of state policy in forming a legal culture of equality and preventing discrimination on the basis of sex.

The study carried out a comparative analysis of international standards in the sphere of gender equality, in particular the norms of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, the European Convention on Human Rights, as well as individual examples of legal regulation of family relations in the countries of the European Union. It examines how international law influences national mechanisms for the protection of human rights in the field of family law, including the principles of equal division of responsibilities between spouses, the right to custody, alimony, and the participation of both parents in raising children.

Particular attention is paid to the analysis of the challenges faced by the Ukrainian legal system in implementing the principles of gender equality, including the existence of stereotypes, uneven application of legal norms, and imperfect judicial practice. At the same time, the authors highlight the positive changes that have occurred in the context of Ukraine's European integration course.

The negative impact of war on modern family relations, such as the absence of a father or mother in the family, the broken psyche of children, the increase in cases of deviant behavior, the variability of family rela-

tionships, the spread of single-parent families, etc., was also examined.

As a result, practical recommendations were formulated for improving Ukrainian family legislation based on international experience, in particular in terms of legally ensuring equal opportunities for men and women in family life, introducing effective mechanisms for monitoring compliance with legislation, and increasing legal awareness among citizens.

Key words: civil law, family law, family law, family legal relations, protection of family rights, gender equality, spouses, protection of children's rights, international law, comparative analysis.

Література:

1. Петришин О.В. Гендерна рівність. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права. 2017. С. 60.
 2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
 3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискри-

мінації щодо жінок ООН, конвенція, міжнародний документ від 18.12.1979 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

4. Пекінська декларація ООН, міжнародний документ від 15.09.1995 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text.

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) Рада Європи від 11.05.2011 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

6. Сичова В.В. Гендерна проблематика як складова сімейної політики в Україні. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/DeVu_2013_2_31.pdf.

7. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: національна доповідь / кер. авт. колективу Е. Лібанова. Умань: Візаві, 2012. 412 с.

8. Мінсоцполітики: Домашнє насильство не можна замовчувати, воно потребує ефективного реагування від 15.06.2022 року URL: <https://surl.lu/pkgsup>.

9. Глиняна К.М. Рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини / К.М. Глиняна / Правова держава. №22 – 2016. – С. 106-111.